BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINING MEDIAKOMPETNTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA “MEDIASAVODXONLIK VA AXBOROT MADANIYATI” FANINING O‘RNI

Xushboqov Ismoil Urolmaxamatovich, Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o‘qituvchisi
e-mail: i.xushbaqov@dtpi.uz

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang‘ich maktab o‘qituvchilarining media-kompetentligini shakllantirish muhimdir. Media-savodxonlik — turli media kontentni tushunish, baholash va undan oqilona foydalanish ko‘nikmalari majmuasi sifatida ajralib turadi. Tadqiqotda “Mediasavodxonlik va axborot madaniyati” fani doirasida bo‘lg‘usi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining media-kompetentligi qanday rivojlanishi tahlil qilingan. Maqolada media-savodxonlik nazariyasi, uning ta’limdagi o‘rni va kompetensiyalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar va tushunchalar: Mediasavodxonlik, axborot madaniyati, media-kompetensiya, boshlang‘ich ta’lim, pedagog tayyorgarlik, raqamli savodxonlik, media-ta’lim, axborot texnologiyalari, kommunikativ kompetensiya, innovatsion pedagogika, tanqidiy fikrlash.

РОЛЬ ДИСЦИПЛИНЫ «МЕДИАГРАМОТНОСТЬ И ИНФОРМАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА» В РАЗВИТИИ МЕДИАКОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В данной статье подчеркивается важность формирования медиакомпетентности у учителей начальных классов. Медиа-грамотность рассматривается как совокупность навыков, позволяющих понимать, оценивать и рационально использовать различные виды медиаконтента. В исследовании проанализировано, как развивается медиакомпетентность будущих учителей начальных классов в рамках курса “Медиаграмотность и информационная культура”. Вначале раскрывается теория медиаграмотности, её роль в образовании и соответствующие компетенции.

Ключевые слова и определения: медиаграмотность, информационная культура, медиакомпетенция, начальное образование, педагогическая подготовка, цифровая грамотность, медиаобразование, информационные технологии, коммуникативная компетенция, инновационная педагогика, критическое мышление.

THE ROLE OF THE “MEDIA LITERACY AND INFORMATION CULTURE” SUBJECT IN DEVELOPING THE MEDIA COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Abstract: This article emphasizes the importance of developing media competence among primary school teachers. Media literacy stands out as a set of skills that enable individuals to understand, evaluate, and use various media content wisely. The study analyzes how the media competence of future primary school teachers develops within the framework of the course “Media Literacy and Information Culture.” First, the theory of media literacy, its role in education, and the related competencies are highlighted.

Keywords and definitions: media literacy, information culture, media competence, primary education, teacher training, digital literacy, media education, information technology, communicative competence, innovative pedagogy, critical thinking.

Kirish. Bugungi kunda pedagogik jarayon axborot-kommunikatsiya va media texnologiyalarning jadal rivojlanishi, t a’lim tizimida yangi metodik yondashuvlar va pedagogik texnologiyalarni joriy etishni talab qilmoqda. Boshlang‘ich maktab o‘qituvchilari endi butunlay “raqamli avlod” vakillari bilan ishlashmoqda; bugungi bola multitasking qobiliyatiga ega, diqqat yetishmasligi va giperaktivlik kabi xususiyatlarga moyil bo‘lib, kundalik hayotida turli raqamli qurilmalar va ijtimoiy tarmoqlardan faol foydalanadi [1]. Shunga qaramay, faqat umumiy kompyuter savodxonligi va texnologiyalarni foydalana olish bilan chegaralanib qolish endi yetarli emas: yoshlar ko‘p miqdordagi axborotni qabul qilayotgan bir paytda ularni tanqidiy baholash va dezinformatsiyadan himoyalanish ko‘nikmalarini egallash zarur. Shu sababli, bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda media-savodxonlik va axborot madaniyati fani asosida ularning axborot-kommunikatsiya sohasi ko‘nikmalari, axborotni saralash va baholash qobiliyati, shuningdek, media-havfsizlik va axborot etikasi mahorati shakllantirilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Media-savodxonlik tushunchasi ommaviy axborot vositalari orqali uzatilayotgan kontentni tanqidiy qabul qilish va baholash ko‘nikmalarini bildiradi. Axborot madaniyati esa foydalanuvchiga mavjud axborot manbalariga erkin kirish imkonini beruvchi yangi muloqot shaklini anglatadi. O‘qituvchilarda media-savodxonlik kompetensiyasini rivojlantirish orqali ularga murakkab media-axborot muhitida samarali faoliyat yuritish, soxta ma’lumotni aniqlash va tanqidiy tafakkur qobiliyatini oshirish imkoniyati yaratiladi.

Xalqaro misollarda, masalan, Finlyandiya o‘z milliy ta’lim dasturlarida birinchi bo‘lib media va axborot savodxonligini integratsiya qilgan va 2021-yilgi Media Literacy indeksida yolg‘on xabar va dezinformatsiyaga qarshi kurashda yetakchi mamlakat sifatida tan olingan. Shunday qilib, mazkur mavzu ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb bo‘lib, bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda axborot va media kompetensiyalarini uyg‘un tarzda rivojlantirish muhimligini ta’kidlaydi. Ushbu

maqolaning maqsadi – mediasavodxonlik va axborot madaniyati fanining boshlang‘ich o‘qituvchilarining media-kompetensiyasini shakllantirishdagi o‘rnini yoritish va takliflar ishlab chiqishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA: Media-savodxonlik va axborot madaniyati sohasidagi xalqaro va mahalliy adabiyotlarni chuqur o‘rganish shuni ko‘rsatdiki, fan nazariyasining asosi sifatida media-savodxonlik tushunchasi ko‘p marotaba qayd etilgan. Bu ta’rif media-savodxonlikni faqat passiv qabul qilish emas, balki media kontentni chuqur anglab, undan ijodiy foydalanish qobiliyatlarini ham o‘z ichiga olishini ko‘rsatadi. Axborot madaniyati esa “shaxsga mavjud bo‘lgan axborotga erkin kirish imkonini beradigan” kommunikatsion muhitni anglatadi. Oliy ta’lim vazirligi tomonidan 2024-yilda nashr etilgan darslikda media-savodxonlik va axborot madaniyati fani nazariy asoslari, axborot tushunchasi va global media muhitining o‘rganilishi mazmuni batafsil yoritilgan. Unga ko‘ra, fanning maqsadi media-kontentni ajratib olish ko‘nikmalarini shakllantirish hamda tarqatilayotgan axborotni manipulyativ ta’siridan himoyalanishdir[2]. Bu yangi fan bo‘lajak pedagoglarni media-texnologiyalar yordamida zamonaviy o‘qitish imkoniyatlarini o‘rganishga undaydi.

Pedagogik adabiyotlarda media-savodxonlik kompetensiyasining o‘rni maktab va oliy ta’limda keng muhokama qilingan. Misol uchun, Finlandiyada media-savodxonlik “Har bir predmetni o‘qitishda to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki bilvosita amalga oshiriladi” deb belgilangan bo‘lib, u “Multiligatsiya” (multiliteracy) va “IT kompetentligi”ga tegishli traversal ko‘nikmalar orqali targ‘ib qilinadi[3]. Shu tarzda media-savodxonlik keng ko‘lamli ta’lim maqsadlariga integral muhitda erishiladi. Shuningdek, K-12 ta’lim siyosatida, masalan, AQShda, media-savodxonlik uch asosiy yo‘nalishda amalga oshirilishi kerakligi qayd etiladi: onlayn xavfsizlik va odob-axloq, axborotni tahlil qilish va baholash, shuningdek fuqarolik ishtiroki va mediada o‘z ovozini ifoda etish[4]. Bu sohalar bo‘yicha media-savodxonlik o‘qituvchilarga, jumladan boshlang‘ich sinf pedagoglariga, muharrir sifatida axborotni saralash va talabga javob beradigan mazmun yaratish ko‘nikmalarini rivojlantirishga turtki bo‘ladi.

Xalqaro tajribani o‘rganishda Chelysheva (2019)ning O‘zbekiston, Qirg‘iziston va Turkmaniston bo‘yicha media-ta’limni tahlil qilgan ishlari misol bo‘lib, u media-savodxonlik ta’limi maqsadlari, tarkibi va rivojlanish bosqichlarini yoritgan[5].

Mahalliy manbalar orasida Renessans ta’lim universitetida nashr etilgan darslik va tezislar mavjud. Masalan, Halillayeva (2023) pedagogika yo‘nalishi talabalarida media-savodxonlikni rivojlantirish masalalarini o‘rganib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o‘qitishda integratsiya qilish zarurligini ta’kidlagan[6]. Shu bilan birga, maqolada solishtirma tahlil usuli qo‘llanib, xalqaro va mahalliy ta’lim dasturlari hamda strategiyalar kontrastli tarzda ko‘rib chiqildi.

MUHOKAMA: Kompetentsiyalarni shakllantirish. Mediasavodxonlik fani boshlang‘ich sinf pedagoglarini quyidagi asosiy kompetentsiyalar bilan ta’minlaydi.

Tanqidiy fikrlash va analitik ko‘nikmalar – media-kontentni tahlil qilib, manbalar ishonchliligini baholash. Ma’lumotni saralash va baholash – ma’lumot yetkazilish maqsadi va kontekstini aniqlash. Media-ijodkorlik va kommunikatsion ko‘nikmalar – media mahsulotlar yaratish (video, blog, ta’lim loyihalari) orqali ijodiy

faoliyatni rivojlantirish. Axborot xavfsizligi va axloqi – onlayn makonida xavfsiz xulq-atvor va raqamli huquq-himoya qoidalarini o‘zlashtirish. Fuqarolik media hamkorligi – media vositalari yordamida ijtimoiy masalalarda faollik va jamoaviy fikr bildirish. Bu kompetentsiyalar barchasi o‘qituvchilarni faqat dars beruvchi emas, balki media-ma’lumot imkoniyatlaridan ishlatishga tayyorlaydi.

Xorijiy tajribalar: Finlyandiya o‘z o‘quv dasturida media-savodxonlikni multisavodxonlik (multiliteracy) tarkibiga kiritgan. Media-savodxonlik barcha fanlarda qo‘llab-quvvatlanishi maqsad qilinganligi ta’kidlanadi. Shuningdek, Finlyandiya xalqaro Media-savodxonlik indeksida doimiy yuqori o‘rinlarni egallab, dezinformatsiyaga qarshi eng kuchli kurash kuchiga ega mamlakat sifatida tan olingan. AQShda media-savodxonlik siyosatida shtatlar ta’lim boshqaruv organlari talabalarni raqamli dunyoda xavfsiz harakatlanishi, axborotni tahlil qila olishi va fuqarolik ovozini ifoda eta olishini ta’minlashga urg‘u bermoqda. Milliy gazet bo‘ylab media-savodxonlikni ta’limning ajralmas qismi qilishga oid qonun va strategiyalar ishlab chiqilmoqda. Janubiy Koreyada esa Korea Press Foundation (KPF) organi maktablarda keng qamrovli media-savodxonlik dasturlarini amalga oshirib, o‘quvchilar va o‘qituvchilarni treningdan o‘tkazadi. KPF 2024-yilda 900 ga yaqin maktabda 46 mingdan ortiq o‘quvchini jalb qilgan, shuningdek, o‘qituvchilarga 3000 dan ortiq yosh guruhlariga mos darslik va metodik qo‘llanmalar ishlab chiqib tarqatgan. Bu tajribalar o‘qituvchilar uchun mos materiallar va doimiy malaka oshirish muhim ekanligini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston tajribasi: Oxirgi yillarda O‘zbekistonda mediata’limga e’tibor kuchaydi. 2024-yilda OTM talabalari uchun “Mediasavodxonlik va Axborot madaniyati” darsligi chop etilib, fandagi nazariy yo‘nalishlar, atamalar va kompetensiyalar yoritildi. 2024-yil 1 iyunda Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universitetida bo‘lib o‘tgan xalqaro konferensiyada “O‘zbekistonda media-ta’lim: muammolar, yechimlar va istiqbollar” mavzusi ko‘tarildi. Unda yoshlarga zarar yetkazuvchi media-kontentga qarshi kurashish va media-savodxonlikni rivojlantirish masalalari muhokama qilindi. Konferensiya yakunida yuqori ta’limda media-ta’limni joriy etish uchun xorijiy universitetlar bilan hamkorlik kuchaytirilishi, o‘quv-metodik adabiyotlar ishlab chiqilishi va hamkor anjumanlar o‘tkazilishi qaror qilindi. Shu bilan birga, umumta’lim maktablari o‘quv dasturida media-savodxonlik bo‘yicha alohida fanlar mavjud emas va o‘qituvchilarning ko‘pchiligi tegishli tayyorgarlikka ega emas. Hozirgi kunda O‘zbekiston prezidentining strategik farmonlari va qarorlarida raqamli ta’lim va axborot xavfsizligi ustuvor yo‘nalishlardan biri deb belgilangan bo‘lib, media-savodxonlik muammolari ommalashib bormoqda. O‘zbek maktablarida media-savodxonlik darslari joriy etilishi va o‘qituvchilarga bu sohada zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida maxsus malaka oshirish kurslarini tashkil etish muhim masalalar sirasiga kiradi.

Muammolar va takliflar: Asosiy muammolardan biri o‘qituvchilarning media-savodxonlik bo‘yicha kam bilimga ega ekanidir. Shuningdek, o‘quv-metodik majmualar yetishmasligi, maktablardagi internet va multimedia jihozlari cheklanganligi inobatga olinadi. Taklif sifatida, birinchi navbatda boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilar uchun seminar-treninglar va malaka oshirish bo‘limlari tashkil etilib, interfaol o‘quv usullari (interaktiv simulyatsiyalar, video-laboratoriyalar) keng joriy

etilishi zarur. Media-savodxonlik mavzularini bolalar o‘quv dasturlariga integratsiya etish – masalan, ona tili yoki jamiyatshunoslik darslari orqali axborotni tahlil qilishni o‘rgatish maqsadga muvofiq. Maktab kutubxonalarini ham mediatekaga aylantirish, media-loyihalar (maktab gazetasi, radioeshittirish) orqali amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish o‘quvchilarda ham media-kompetentsiya rivojlanishiga xizmat qiladi. Xalqaro tajribani o‘rganib, Finlandiya va Janubiy Koreyadagi kabi o‘qituvchilar tayyorlashda doimiy onlayn platformalardan foydalanish va xalqaro media-savodxonlik dasturlari bilan hamkorlik qilish O‘zbekiston sharoitida ham samarali bo‘ladi. Masalan, KPFning xalqaro dasturlarini va o‘quv resurslarini mahalliylashtirish, media-savodxonlik bo‘yicha xalqaro grantlar va loyihalarga qo‘shilish orqali milliy tajribani boyitish mumkin.

XULOSA: Boshlang‘ich ta’lim talabalari uchun media-savodxonlik kompetensiyasini shakllantirish bo‘yicha quyidagi asosiy xulosalarga erishildi.

Ushbu fan o‘qituvchilarga media-kontentni tahlil qilish, manbalarni baholash va media-matn yaratish kabi ko‘nikmalarni beradi. Xorijiy tajribada Finlyandiya maktablarida media-savodxonlik transversal kompetensiya sifatida integratsiya qilingani, AQShda esa media-savodxonlik bo‘yicha huquqiy normativlar qabul qilingani “Mediasavodxonlik va axborot madaniyati” fanining qanchalik muhim ekanligini ko‘rsatadi. O‘zbekiston sharoitida media-savodxonlik masalasiga davlat darajasida e’tibor qaratilayotganligi va mediata’lim bo‘yicha darsliklar tayyorlanayotganligi yutuq hisoblanadi. Shu bilan birga, media-savodxonlik sohasida muammolar ham mavjud: maktablarda alohida fan yo‘qligi, o‘qituvchilarning yetarli tayyorgarlikdan mahrumligi va resurslar yetishmasligi. Shu bois, maqola media-savodxonlik bo‘yicha o‘quv dasturlarini kengaytirish, o‘qituvchilarga zamonaviy treninglar tashkil etish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirishni tavsiya etadi. Umuman olganda, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining media-kompetentligini oshirishda “Mediasavodxonlik va axborot madaniyati” fani markaziy ahamiyatga ega ekani, undan samarali foydalanish pedagogik jarayon sifatini sezilarli darajada ko‘tarishi mumkinligi xulosa qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ro‘ziyev Y.Z., Abdullayeva B.S., & Ismoilova K.V. (2024). Mediasavodxonlik va axborot madaniyati. Toshkent: “Donishmand Ziyosi” nashriyoti. 210-bet.
2. Halillayeva G.O. (2023). Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining mediasavodxonligini takomillashtirish va uning ahamiyati. Yosh olimlar ilmiy-amaliy konferensiyasi tezislari to‘plami. Urganch: Urganch davlat universiteti nashriyoti, 2023. 45-48-betlar.
3. Rasulov A.B. (2021). Texnologik ta’limda raqamli transformatsiya. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti. 245-bet.
4. Chelysheva I. (2019). Media Literacy Education in Uzbekistan, Kyrgyzstan and Turkmenistan. International Journal of Media and Information Literacy, 4(1), 3–10.
5. Finnish National Agency for Education. (2023). Multiliteracy and Media Literacy. Helsinki: Finnish National Agency for Education. 56-bet.

6. National Association of State Boards of Education (NASBE). (2024). Advancing Policy to Foster K–12 Media Literacy. NASBE Journal, 24(3), 15-22.

7. Park S. (2025). Media Literacy Education in South Korea in the Age of AI and Information. Brussels: Media & Learning Association. 68-bet.

8. National University of Uzbekistan. (2024). Media education in Uzbekistan: problems, solutions and prospects. Jamiyat va ta’lim muammolari bo‘yicha xalqaro ilmiy konferensiya materiallari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2024. 97-102-betlar.